

Summary

Baronin D. B. Methodological basis to determine the content of the legal status of the court. – Article. This article analyzes scientific approaches to determining the general concept of legal status and its separate species – the legal status of the court.

Key words: status, legal status, court, jurisdiction, powers.

УДК 341.45

О. І. Дубовик

РОЗВИТОК ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Концепція відновного правосуддя набула за останні десятиліття міжнародного значення, тому було здійснено низку кроків у напрямі його запровадження як у Європі, так і загалом у світі.

Проблему розвитку альтернативного правосуддя досліджувало багато вітчизняних і зарубіжних учених. Серед вітчизняних дослідників назвемо таких, як І.А. Войтюк, А.О. Горова, Т.А. Денисова, В.В. Землянська, І.І. Ємельянова, В.Д. Каневська, О.В. Коваленко. Серед закордонних науковців відновне правосуддя досліджували І. Айртсен, Д. Ван Несс, Дж. Брейтуейт, Я. Валюк, Б. Вос, Г. Зер, Р. Коатс, Л. Корнозова, Н. Крісті, Д. Маєрс.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі проведеного всебічного комплексного аналізу й узагальнення міжнародного правового регулювання розкрити поняття та сутність відновного правосуддя, проаналізувати міжнародно-правові акти ООН і Ради Європи, які закріплюють основи відновного правосуддя.

Відновне правосуддя в такій формі, як воно існує сьогодні, зародилося в середині 70-х рр. ХХ ст. як рух за зміну поглядів на злочин і покарання. Підхід, що лежить у його основі, орієнтований на надання можливості сторонам конфлікту та суспільству в цілому самим впоратися з наслідками злочину.

Одне з найперших і широко визнаних визначень відновного правосуддя було запропоновано Т. Маршаллом, який наголошував: «Відновне правосуддя (restorative justice) – це процес, відповідно до якого всі сторони – учасники конкретного правопорушення – зустрічаються для колективного вирішення питання про те, що робити з наслідками правопорушення та їх впливом на майбутнє» [1].

Основи відновного правосуддя закріплено в міжнародно-правових актах ООН та Ради Європи. Вони поділяються на дві основні групи: а) правові акти ООН і Ради Європи, які містять загальні норми щодо відновного правосуддя; б) правові акти ООН і Ради Європи, які містять спеціальні норми щодо відновного правосуддя. Міжнародно-правові акти, які містять загальні норми щодо відновного правосуддя, закріплюють рекомендацію або обов'язок для держав впроваджувати його в національний кримінальний процес.

Особливу увагу в міжнародно-правових актах ООН, які містять загальні норми щодо відновного правосуддя, присвячено праву на застосування альтернативи

в судовому провадженні, посередництву, примиренню. Таке право для особи представлене одночасно як обов'язок держав-учасниць ООН закріпити й реалізувати його в національному законодавстві.

Першим міжнародним нормативно-правовим актом, який містить загальні норми щодо відновного правосуддя (хоча фактично вони опосередковано стосуються відновного правосуддя), можна вважати Загальну декларацію прав людини, затверджену Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. [2, с. 12–32]. Однак з 80-х рр. XX ст. було прийнято низку міжнародних документів, які так чи інакше пов'язані із застосуванням альтернативного правосуддя в кримінальних справах. Серед них назвемо такі, як Каракаська декларація, прийнята Конгресом ООН із профілактики злочинності й поводження з правопорушниками та схвалена Генеральною Асамблеєю ООН у її резолюції № 5/171 від 15 грудня 1980 р. [3], Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, затверджена Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 р., Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, затверджені Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 р. («Пекінські правила») [4], Керівні принципи, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судове переслідування, прийняті шостим Конгресом ООН із профілактики злочинності та поводження з правопорушниками 7 вересня 1990 р., Мінімальні стандартні правила ООН у відношенні заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням, затверджені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 45/110 14 грудня 1990 р. («Токійські правила») [5], Рекомендації щодо міжнародного співробітництва в галузі запобігання злочинності та кримінального правосуддя в контексті розвитку, затверджені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 45/107 14 грудня 1990 р., Резолюція № 1998/23, затверджена Комісією з профілактики злочинності в кримінальному процесі Економічної та Соціальної Ради ООН 28 липня 1998 р. та інші. Відповідно до цих правових актів відновне правосуддя має розглядатись як елемент кримінального судочинства, бути способом профілактики злочинності та недопущення подальшого вчинення злочинів, спрямовувати свою дію на відшкодування шкоди, завданої злочинцем, і максимальне відновлення стану (матеріального, психологічного), що існував до його вчинення.

Міжнародно-правові акти, які містять спеціальні норми щодо відновного правосуддя, мають дуже важливе значення. На сьогодні в більшості країн Європи їх положення, зокрема про медіацію, як інструмент відновного підходу знайшли своє місце в практиці роботи з кримінальними ситуаціями, оскільки мають законодавчу підтримку на національному рівні.

У 1999 р. Рада Європи ухвалила Рекомендацію № R19/99 щодо медіації в кримінальних справах для допомоги державам-учасницям організації та подальшого розвитку медіації [6, с. 443–447]. Якомога ширше, деталізуючи текст цієї рекомендації, Рада Європи рекомендує урядам держав-учасниць розглянути принципи, зазначені в додатку до документа, під час розробки питань, пов'язаних із медіацією в кримінальних справах. Деякі дослідження показали, що Рекомендація № R19/99 щодо медіації в кримінальних справах повинна істотно вплинути на держав-учасниць і, відповідно, сформувавати різні шляхи ініціювання відновного правосуддя та сприяння його програмам у країнах Центральної та Східної Європи, зокрема з боку окремих громадян

і недержавних організацій. Можна стверджувати, що ця рекомендація мала більший вплив на розвиток медіації між потерпілими та правопорушниками в Східній, аніж у Західній Європі. У свою чергу Рамкове рішення Ради Європейського Союзу «Про положення жертв у кримінальному судочинстві», прийняте 15 березня 2001 р. [6, с. 447–454], наголошує на необхідності розширення сфери застосування медіації в кримінальних справах та зобов'язує всі держави Європейського Союзу поширювати посередництво в кримінальних справах і забезпечувати прийняття до розгляду будь-яких угод між жертвою й правопорушником, досягнутих у процесі посередництва. Згідно із цим рішенням держави-учасниці ЄС мали закріпити медіацію в кримінальних справах у своєму законодавстві до 22 березня 2006 р. Відповідно до цього кожен член ЄС повинен шукати шляхи сприяння медіації в кримінальних справах тих правопорушень, які підлягають таким видам заходів, і забезпечити врахування в кримінальному процесі кожної угоди між жертвою та правопорушником, досягнутої в процесі медіації. Слід зазначити, що завдяки обов'язковому характеру згадане рішення є найбільш потужним інструментом запровадження відновного правосуддя в Європі. Воно стимулювало ініціативи запровадження програм відновного правосуддя в країнах Центральної та Східної Європи, які приєдналися до ЄС у 2004 р., а також сприяло його розвитку в Болгарії та Румунії, які приєдналися до ЄС у 2007 р. Декларуючи політику європейської інтеграції, держави колишнього СРСР, такі як Україна й Молдова, а також країни колишньої Югославії повинні розглянути заходи, необхідні для втілення таких рішень. Однак при цьому існує певний ризик щодо вимоги Основного положення рішення про обов'язкове запровадження медіації в кримінальних справах. Ризик включає в себе можливість запровадження законодавства «на папері» без наступної послідовної стратегії розвитку практики відновного правосуддя або, як вважає Б. Фелледжі, запровадження поспішно організованої правової та інституційної системи замість розбудови ефективних організаційних меж, які сприятимуть ефективному втіленню й розвитку системи медіації. Тому держави повинні розглянути питання не лише про запровадження медіації, а й про необхідність відповідних реформ системи кримінального судочинства. Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН від 24 липня 2002 р. рекомендує всім державам розробляти та впроваджувати програми примирення в національне кримінальне судочинство [7]. Соціальна рада ООН у липні 2002 р. ухвалила Резолюцію про основні принципи використання програм відновного правосуддя в кримінальних справах. Вона закликала держав-учасниць організації до розробки стратегій і політики, спрямованої на розвиток відновного правосуддя. Згідно із цією резолюцією програми відновного правосуддя можна використовувати на будь-якому етапі системи кримінального судочинства відповідно до національного законодавства. Слід зазначити, що правові акти Ради Європи є суттєвим підґрунтям для впровадження й регламентації відновного правосуддя та доповнюють переважно міжнародно-правові акти в цій сфері [8].

Інтеграція України у світову та європейську спільноту вимагає від нашої держави адаптування національного законодавства до міжнародних стандартів і зобов'язань. Особливо це стосується кримінального процесу, через який здійснюється охорона важливих конституційних прав, свобод та інтересів громадян, з урахуванням реалій розвитку українського суспільства.

Література

1. Marshall T. Restorative Justice: an overview / T. Marshall. – London : Home Office Research Development and Statistics Directorate, 1999. – 24 p.
2. Ван Несс Д. Восстановительное правосудие и международные права человека / Д. Ван Несс // Восстановительное правосудие / под общ. ред. И.Л. Петрухина. – М. : МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2003. – С. 12–32.
3. Каракаська декларація від 15 грудня 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_964.
4. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, від 29 листопада 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_211.
5. Мінімальні стандартні правила ООН щодо відношення заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням, від 14 грудня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_907.
6. Леоко Б.А. Медіація : [підручник] / Б.А. Леоко, Г.В. Чуйко. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2014. – 520 с.
7. Резолюція ООН «Про основні принципи програми відновного правосуддя у кримінальних справах» від 24 липня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.commonground.org.ua/dld/RJU_bulletin/RJU.Vol.1-2.content_ukr.html.
8. Костицький М.В. Відновне правосуддя у контексті правової політики України / М.В. Костицький // Формування української моделі відновного правосуддя : матер. Міжнар. конф. (м. Київ, 10–11 лютого 2005 р.). – К., 2005. – С. 21–25.

Анотація

Дубовик О. І. Розвиток відновного правосуддя в міжнародному законодавстві. – Стаття.

Статтю присвячено аналізу розвитку відновного правосуддя в міжнародному законодавстві. Основи відновного правосуддя закріплено в міжнародно-правових актах ООН та Ради Європи. Особливу увагу в міжнародно-правових актах ООН, які містять загальні норми щодо відновного правосуддя, присвячено праву на застосування альтернативи в судовому провадженні, посередництві, примиренню. Таке право для особи представлено одночасно як обов'язок держав-учасниць ООН закріпити в реалізувати його в національному законодавстві.

Ключові слова: відновне правосуддя, медіація, міжнародне право, ООН, Рада Європи, система кримінального судочинства.

Аннотация

Дубовик О. И. Развитие альтернативного правосудия в международном законодательстве. – Статья.

Статья посвящена анализу развития альтернативного правосудия в международном законодательстве. Основы альтернативного правосудия закреплены в международно-правовых актах ООН и Совета Европы. Особенное внимание в международно-правовых актах ООН, в которых присутствуют общие нормы относительно альтернативного правосудия, уделено праву на применение альтернативы в судебном процессе, посредничестве, примирению.

Ключевые слова: альтернативное правосудие, медиация, международное право, ООН, Совет Европы, система криминального судопроизводства.

Summary

Dubovyk O. I. Development of restorative justice in the international law. – Article.

The article is devoted to the analyses of development of restorative justice in the international law. The restorative justice fundamentals are enshrined in international instruments of the United Nations and the Council of Europe. Special attention in the United Nations international regulations containing general provisions on restorative justice is given to the right to use an alternative to court proceedings, mediation, conciliation. This right for the person is represented both as a duty of the United Nations member-states to consolidate and implement it in the national law.

Key words: restorative justice, mediation, international law, United Nations, Council of Europe, criminal justice system.